

Hvad kan du opleve i Sydvest-Himmerland?

I det sydvestlige Himmerland kan du opleve et typisk jysk kulturlandskab: Storbakkede flader med marker, skov og hede, der fures af brede, frodige ådale. Her ligger de tre store åer Skals Å, Simested Å og Lerkenfeld Å, der alle løber til de inderste dele af Limfjorden, enten til Hjarbæk Fjord eller Lovns Bredning.

Men med en smule ekstra viden kan du opleve langt mere: Du kan her i det gamle Rinds Herred se mange velbevarede spor af vore forfædres liv og levned:

Du kan se to af Jyllands flottest placerede bronzealder-høje ved Virksund. Ved Østerbølle findes en sjældent velbevaret boplads fra jernalderen. Ved Hvolris kan du besøge et museum, hvor der er udgravninger og udstilling af fund fra flere perioder i oldtiden. Lynderupgård er landets ældste herregård i bindingsværk.

Desuden kan du se mange andre kendte og velbevarede fortidsminder fra næsten alle perioder i oldtiden og middelalderen. Ved mange af fortidsminderne er der opstillet informationstavler, der fortæller nærmere om det enkelte fortie

Hvad kan du bruge denne folder til?

Med folderen i hånden kan du finde rundt i området, læse om områdets seværdigheder og se dem i en kulturhistorisk sammenhæng.

Der er vist en rundtur på kortet. Den er ca. 80 km lang og velegnet til en cykeltur eller en biltur. På ruten kommer du forbi mange af områdets seværdigheder. På kortet har de numrene 1–15.

Du kan også dele turen op i to halvture på ca. 45 km hver.

Kortet viser desuden mange andre offentlige veje, så du kan sammensætte helt din egen tur. Husk blot, at adgang normalt kun er tilladt på offentlige veje og ikke på private markveje og privat ejendom!

Endelig kan du kombinere en rundtur i Sydvest-Himmerland med en tur Jylland rundt på cykel. Den nationale cykelrute **3** følger den gamle Hærvejs-rute fra Sønderjylland over Viborg til Skagen.

God tur!

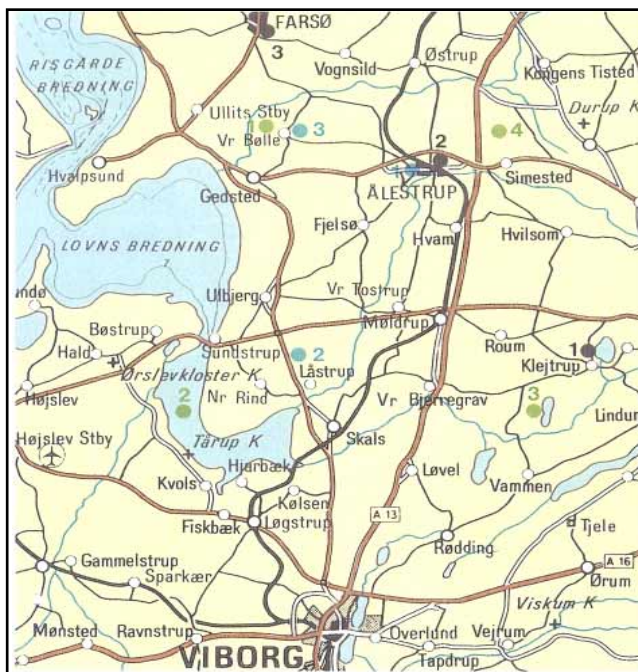
I Sydvest-Himmerland kan du også besøge:

Natur:

- 1. Holmen
- 2. Hjarbæk Fjord
- 3. Hærup Sø
- 4. Hverrestrup Bakker

Seværdigheder:

- 1. Verdenskortet, Klejtrup
- 2. Rosenparken, Ålestrup
- 3. Johs. V. Jensens barndomshjem

Private samlinger:

- 1. Danmarks Cykelmuseum, Ålestrup
- 2. Traktormuseum, Ulbjerg
- 3. Hovgården i Vesterbølle

Folderen er udarbejdet af:

Viborg Amt

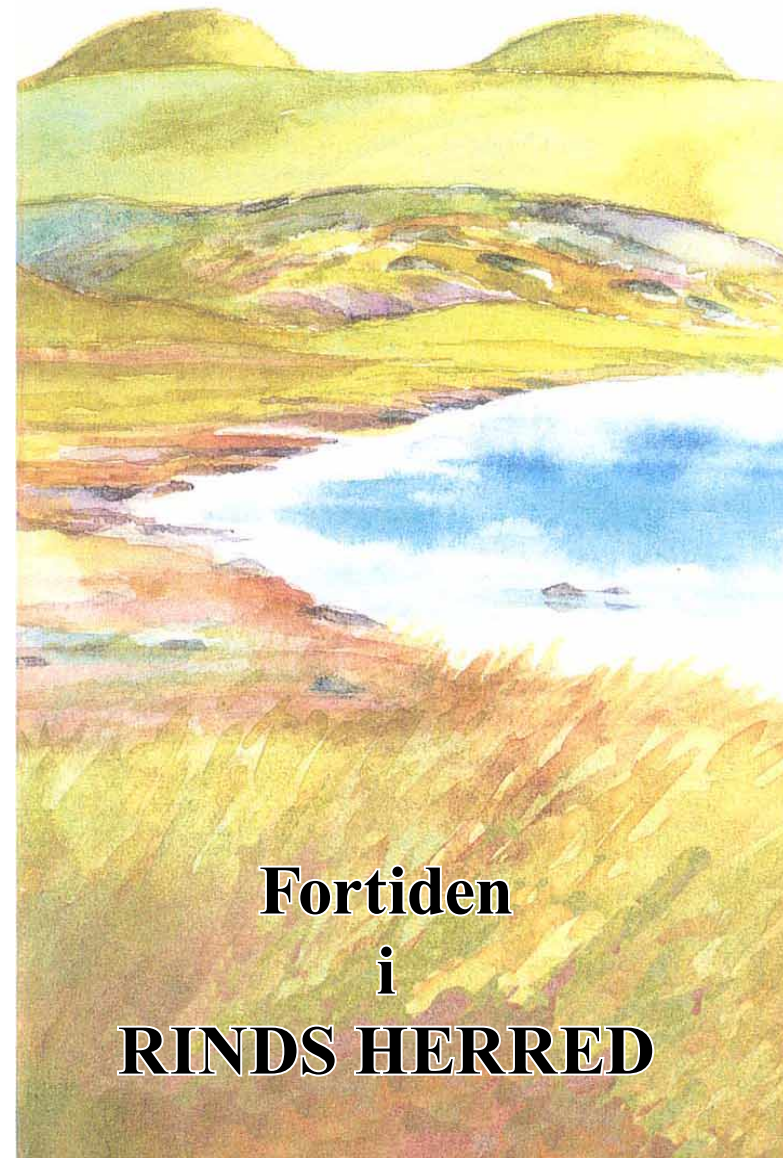
Miljø og Teknik
☎ 87 27 17 00

med bistand af Viborg Stiftsmuseum.

Illustrationer: Birte Mølgaard.
Forside: »Marens Patter«, Virksund

Ture i Viborg Amt

Fortiden i RINDS HERRED

Værd at se:

1. Virksund-højene: Turen starter her ved fjorden med udsigt til to af de flottest placerede gravhøje i Viborg amt. Det er høje fra ældre bronzealder for knap 4000 år siden. De ligger meget markant ved indsejlingen fra Lovns Bredning til Hjarbæk Fjord. De har sandsynligvis tjent som landkending også i oldtiden. Blandt folk på egnen kaldes de »Marens Patter«,

2. Lynderupgård er landets ældste og største herregård i bindingsværk og fredet i klasse A. Respekter venligst, at gården er privat ejendom, og at der ikke er offentlig adgang. Bygningerne kan betragtes fra vejen.

Lynderupgård ligger på et voldsted fra middelalderen og nævnes allerede i 1405. Den flotte bindingsværksbygning er fra 1556, mens stenhuset vest for er endnu ældre. Gården blev brændt ned af Skipper Clement i 1534 under Grevens fejde op til reformationen i 1536. Det var studeavl i engene og fiskeri i fjorden, der var grundlaget for gårdens rigdom. Rinds Herred fik måske sit navn fra landsbyen Nr. Rind her i sognet.

3. Stenkisten ved Løvel Vandmølle: Parker ved den gamle møllegård og følg skiltene til graven (ca. 500 m). Der er opsat en informationstavle ved graven.

Det er en stor stenkistegrav, som er en særlig nordjysk gravtype fra jernalderen. I graven fandt man blandt andet en mand, som ikke var blevet brændt inden begravelsen.

4. Løvel Bro: Ad nutidens store vejanlæg kommer man frem til resterne af en af] andets ældste broer af sten. Løvel Bro eller »Himmerbroen«.

Denne indgang til Himmerland sydfra har altid været et meget vigtigt overgangssted på den gamle Hærvejs forløb op gennem Jylland. Den gamle stenbro er bygget i Kong Eriks tid i 1200-tallet. Man kan i dag stadig se de gamle vejspor i de fredede hedeskrænter ved Nordmandshede sydøst for broen. I ådalen sydvest for broen har man fundet resterne af en endnu ældre plankevej fra bronzealderen. I 1993 er der foretaget nye udgravninger ved den gamle broes granitfundamenter.

5. Hvolris: Et fornemt oldtidsområde. Her kan man i sommerhalvåret besøge en udstilling og se markerede omrids af forskellige huse fra en jernalder-landsby. Om sommeren kan man følge med i Viborg Stiftsmuseums udgravninger på stedet.

Der har boet mennesker her allerede i stenalderen, men langt de fleste fund er fra jernalderen. Der er også gravhøje fra bronzealderen og en bageovn fra middelalderen.

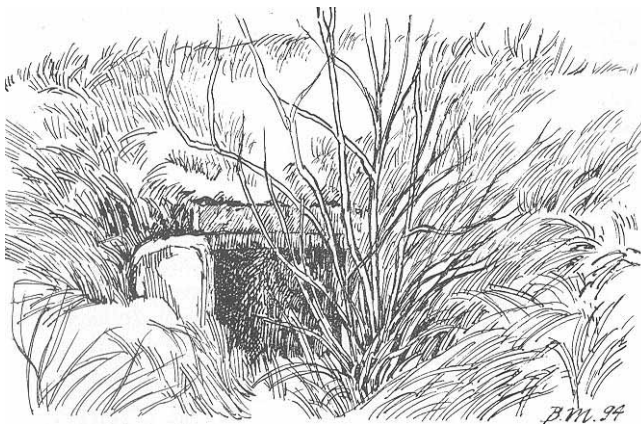
Området giver et godt indtryk af, hvordan man bosatte sig i oldtiden: Landsbyen lå godt placeret på en bakke over den brede og ufremkommelige Skals Å-dal. Samtidigt havde man altid adgang til friskt vand fra en kilde ved bakkens fod. En kilde, som løber den dag i dag.

6. Tulsbjerg: På denne markante randmoræne ligger der 17 store høje. Fra den 66 meter høje Bavnehøj er der en storslået udsigt. Der er opsat en informationstavle ved Harhøjvej og lavet en sti op til Bavnehøj. De fleste af højene er fra ældre bronzealder, men der er også rester af en langdyssse. På fladen syd for bakkekammen ligger den velbevarede jættestue Langmosehøj.

7. Dobbelt-jættestuen ved Ettrup: Ad en øde grusvej over Ettrup Bro kommer man til Ettrup. Her ligger en sjælden, dobbeltjættestue fra stenalderen med en gang ind til hvert sit kammer. Der er opsat en informationstavle ved højen. Tag lommelygten med og kik ind!

8. Jættestuen ved Fjelsø: Ca. 2 km ude ad grusveje Toruphøjvejen sydvest for Fjelsø kommer man frem til en stor velbevaret høj. Der er opsat en informationstavle ved højen. Det er en jættestue med bikammer, den eneste af sin type i denne del af landet. Husk lommelygten!

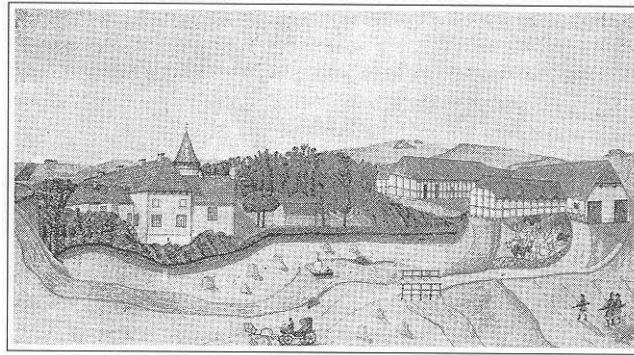
9. Jernalder-bopladsen ved Østerbølle: Bopladsen ligger 2 km ude ad grusvejen Oldtidsvej. Trods sin uanselige fremtoning er dette amtets arkæologisk mest værdifulde fortidsminde: En næsten uspoleret boplads fra ældre jernalder. Her kan man stadig se de lave græstørvsvolde, som markerer resterne af 2000 år gamle huse. Der er opsat en informationstavle, der fortæller nærmere om fundene på stedet. De vigtigste fund er udstillet på museet i Års.

Jættestuen ved Ettrup.

10. Testrup Kirke: Denne landsbykirke og gården syd for er resterne af noget, der engang var et stort kloster og samtidigt egnens første hospital.

Her oprettede Viborg-bispen i 1432 et hospital. Stedet var dengang en valfartskirke, der lå på »bispens rute« mellem Viborg og Ålborg. Klosteret blev nedlagt ved reformationen 1536, men fungerede som hospital en halv snes år længere. I dag ligger Testrup langt fra alfarvej, og der er kun den lille kirke og ruiner tilbage. En informationstavle fortæller nærmere om stedets historie.

Lerkenfeld ca. 1865.

11. Herregården Lerkenfeld ligger smukt ned til de fredede enge ved den naturligt slyngede Lerkenfeld Å. Respekter venligst, at gården er privat ejendom uden offentlig adgang. Lerkenfeld har lige siden middelalderen været en af egnens betydeligste gårde med studeavl som vigtigste indtægtskilde. Gården ligger på et gammelt voldsted og omtales allerede i 1455. Hovedfløjen er opført i 1540-erne og fredet i klasse A. Gården har været i slægten Kjeldsens eje i 200 år. Ved Lerkenfeld stod der i 1200-tallet en stenbro som ved Løvel Bro.

12. Hjorthøje/Skråhede: Disse to høje og de mange gamle hulvejsspor er resterne af en gammel sidegren til Hærvejen, den gamle kystvej over Hverrehus op mod Aggersborg ved Aggersund.

13. Ulbjerg Klint: Fra denne 30 meter høje klint er der en storslået udsigt ud over Lovns Bredning. Klinttoppen krones af to store bronzealderhøje, Store og Lille Klinthøj. Toppen er et fredet overdrev, der i maj farves lilla af blomstrende kobjælder i titusindvis. Fra en P-plads med informationstavle kan man gå langs stranden op til klinten.

14. Skinders Bro/Borup Hede: Stedet her ved den fredede å og hede er både særdeles smukt og fuldt af historie. Broen over åen og hulvejene i skrænterne hørte til Hærvejs systemet. Broens forgænger er en af de ældste træbroer, man kender i Danmark. Under en udgravning fandt man pælerester, der er dateret til år 999, altså fra vikingetiden. Borup Hede er et smukt hedeområde, der naturplejes med græssende får. Heden er en lille rest af de udstrakte hedeområder, der dækkede store dele af Himmerland indtil slutningen af 1800-tallet. Der er afmærket en lille natursti og opsat informationstavle.

De to største høje i området, Galgehøj og Tinghøj, er formodentlig anlagt i bonde-stenalderen. Deres navne fortæller om deres brug i middelalderen som udendørs tingog rettergangssteder: I 1680 holdt knaberne i det gamle Rinds Herred ting her på Tinghøj. I 1774 blev tinget flyttet til tinghuset i Hobro. En mindesten markerer i dag de svundne tider.

15. Skinderup Vandmølle er et eksempel på en middelalderlig vandmølles skæbne her på egnen.

Ved Skinderup Møllebæk og Simested Å lå der i middelalderen tre møller, Skinderup Mølle, Melmølle og Herredsmølle. Men i 1500-tallet blev egnen hærgnet af sandflugt, og mange landbrug blev lagt øde. Hermed kom flere møller til at mangle korn og forsvandt. Ved Skinderup Vandmølle anvendes Møllebækkens vand i dag til produktion af dambrugsørreder.

Også hele landsbyer blev lagt øde af sandflugten. Nord for Skinderup Vandmølle lå indtil omkring år 1600 kirkelandsbyen Mindrup. I dag er der kun få sten fra kirken tilbage på stedet. En del er muligvis blevet brugt til renovering af Løvel Bro.

Tinghøj med Herredsstenen.

Værd at vide

Under sidste istid var Sydvest-Himmerland isdækket. For ca. 18.000 år siden stod isranden ved hovedopholdslinien vest og syd for Viborg.

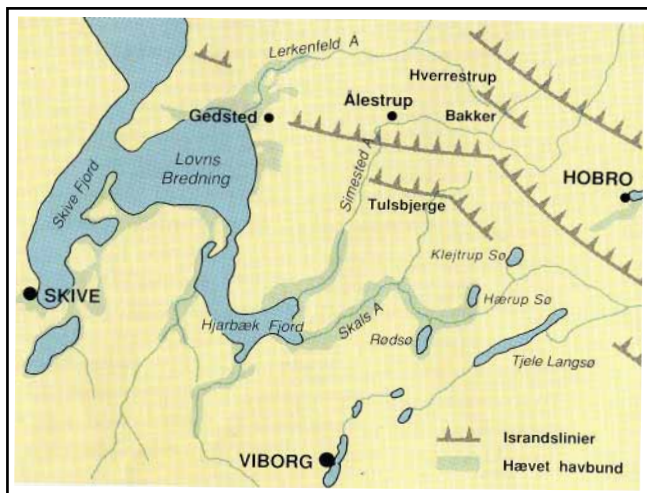
Mod slutningen af istiden for ca. 17.000 år siden smeltede isen bort mod nord. Foran isranden gravede smeltevandsmasserne brede smeltevandsdale. Herved blev dalene med de tre store åer Skals Å, Simested Å og Lerkenfeld Å dannet.

Der var også et par kuldeperioder med nye isfremstød. Herved dannedes der to mindre israndsbakkedrag med randmoræner, først Tulsbjerg og senere Hverrestrup Bakker. Smeltevandet aflejrede store mængder sand, som er grunden til den ret sandede jordbund på egnen.

Oldtiden

De første spor af mennesker her på egnen er fra jægerstenalderen for omkring 9000 år siden. Urskoven dækkede dengang landet, og befolkningen var jægere og samlere, der levede langs åerne.

For omkring 7000 år siden steg havet og dannede fjorde langt op i de gamle ådale. Nær Løvel Bro i Skals Ådal er der fundet bopladser fra sidste del af jæger-stenalderen, og ved Låstrup i Simested Ådal rester af en af de kendte køkkenmøddinger.

Israndslinier og stenalderhavets udbredelse i Sydvest-Himmerland.

For omkring 6000 år siden begyndte man at rydde skoven og dyrke jorden. Bonde-stenalderen var begyndt. Himmerlands sandmuldede jord lod sig let opdyrke, og derfor findes der mange spor fra denne tid på egnen, blandt andet en boplads ved Løvel.

Man begyndte også at bygge monumenter for sine afdøde. I starten af perioden var det mindre jordhøje med små kamre af få store sten, de såkaldte dysser. Her på egnen er stenene tit blevet fjernet og brugt senere, ofte til kirkebyggeri. Men der findes flere dysser, især langdysser, f.eks. ved Tulsbjerg, ved Skinders Bro og vest for Hvam.

For omkring 5000 år siden gik man over til at bygge jættestuer: Større jordhøje med en snæver gang ind til store kamre. Jættestuen i Ettrup er et godt eksempel.

I slutningen af stenalderen og begyndelsen af bronzealderen blev der bygget særlig mange gravhøje i Danmark. Klimaet var dengang varmere end nu, der blev flere mennesker, og man ryddede efterhånden mere og mere skov til agerjord. Især i ældre bronzealder rejste man meget store mindesmærker for de afdøde.

Derfor krones mange af de høje bakkedrag i området af de op til 4000 år gamle bronzealderhøje. Tulsbjerg og Hverrestrup Bakker er typiske eksempler. Også de to store høje ved Virksund er fra bronzealderen.

I slutningen af bronzealderen gik man over til ligbrænding. Urnerne anbragtes ofte i siden på de gamle gravhøje.

I jernalderen i årene ca. 500 f.Kr. til ca. 800 ændredes gravskikken. Nu byggede man ikke længere store, iøjnefaldende høje, men begravede de afdøde på større eller mindre gravpladser. Ved Løvel Vandmølle findes et eksempel på en særlig nordjysk gravtype, en stenkistegrav.

Fra jernalderen findes der velbevarede levn fra mange bopladser, især fra tiden omkring Kristi fødsel. Østerbøllebopladsens hustomter med græstørsvægge er enestående i Danmark.

I vikingetiden, i årene ca. 800-1000 blev mange af områdets landsbyer grundlagt. Det er de byer, hvis navne ender på -strup, -rup og -drup, som kommer af -torp, en udflytterlandsby. I de følgende århundreder blev egnens mange romanske kvaderstenskirkers bygget, f.eks. Lynderup og Ulbjerg kirker.

Vikingetiden er også runestenenes tid. Der er fundet en runesten nord for Klejtrup Sø. Med disse skriftlige kilder begynder den historiske tid på egnen.

Middelalderen

Siden oldtiden har man kunnet færdes næsten tørskoet op gennem Jylland på den midtjyske højderyg. Her gik »Oksevejen« eller »Hærvejen«. Men nord for Viborg måtte man passere flere åer og vandløb.

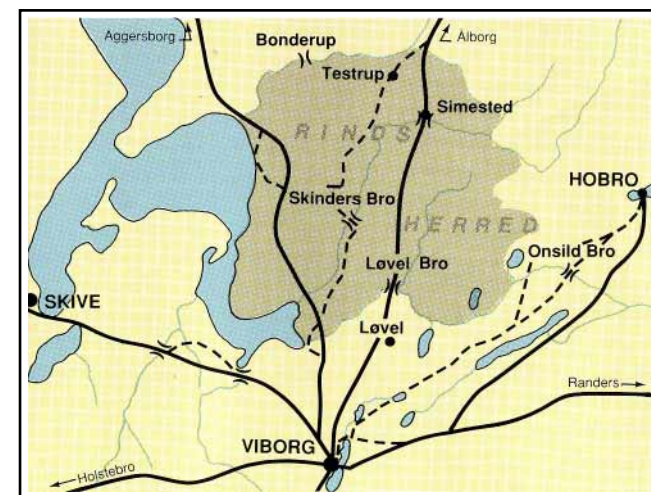
I Himmerland findes derfor levn efter nogle af landets ældste broer. Ved Skinders Bro var der en træbro i år 999. Og der var stenbroer over både Skals Å, Simested Å og Lerkenfeld Å allerede i 1200-tallet.

Munkene kom til Viborg i 1200-tallet. De bragte hospitalsvæsen og vandmøllebyggeri med sig til egnen. Testrup fik kloster og hospital i 1439. I det gamle Rinds Herred var der tidligere mindst et dusin vandmøller.

I 14-1500-tallet blomstrede egnens herregårde. I denne sandede landsdel var det studegårde, der lå tæt ved de frodige græsningsenge ved fjorden og i ådalene. Lynderupgård i syd og Lerkenfeld i nord er stadig egnens betydeligste gårde.

I 1500-tallet var landsdelen stærkt hærget af sandflugt. Det bevirkede, at hele landsbyer blev nedlagt, blandt andet blev kirkelandsbyen Mindrup nord for Skinders Bro nedlagt omkring år 1600.

Jylland var i middelalderen organiseret i sysseler og herreder. Knaberne i det gamle Rinds Herred holdt sidst i 1600-tallet ting på Tinghøj ved Skinders Bro.

Middelalderens vejsystemer nord for Viborg